

ВІДГУК

офіційного опонента Кравчука Петра Юрійовича, кандидата юридичних наук, доцента на дисертацію Іщенко Тетяни Володимирівни “Розслідування домашнього насильства”, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Дисертація Т.В. Іщенко “Розслідування домашнього насильства” присвячена актуальній темі, що має теоретичне і практичне значення для вітчизняного кримінального процесуального права. Домашнє насильство на нинішній день, на превеликий жаль, є одним із найпоширеніших форм правопорушень сучасного світу. Разом з тим, протягом останніх десятиліть, міжнародною спільнотою в межах національних правових доктрин, нормах міжнародного права закріплено достатньо велику кількість нормативно-правових актів, щодо створення ефективної системи запобігання та протидії насильству в сім’ї, домашньому насильству. Якщо говорити про Україну, то тут маємо ситуацію, відповідно до якої до недавнього часу домашнє насильство не визнавалося як окремий склад кримінального правопорушення. Лише 6 грудня 2017 р. Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» на підставі чого КК України був доповнений новою ст. 126-1 «Домашнє насильство», яка набула чинності 11 січня 2019 року.

Відповідно до офіційної статистики Офісу Генерального прокурора України з часу криміналізації домашнього насильства в Україні кількість облікованих кримінальних правопорушень за ст. 126-1 КК України стрімко зростає. Також звертає на себе увагу той факт, що статистичні дані щодо виявлених органами НПУ адміністративних правопорушень, передбачених ст.

173-2 КУпАП, оскільки, насамперед від притягнення особи до адміністративної відповідальності за вказаною статтею, якою підтверджується систематичність вчинення домашнього насильства, залежить можливість початку кримінального провадження за ст. 126-1 КК України, питання, пов'язані з розслідуванням домашнього насильства набувають все більшої актуальності.

Представлене дисертаційне дослідження знаходить власний предмет уваги, який досі залишався недостатньо висвітленим. Роботу відрізняє обраний автором зріз наукового пошуку, сформований з акцентом на системне бачення проблеми домашнього насильства в Україні. Побудова дисертації через призму орієнтації на інститут судових рішень (Додаток Г. Результати узагальнення вітчизняної судової практики за 2019-2020 роки, а саме 700 вироків судів першої інстанції за ст. 126-1 КК України) виокремлює специфічну та недостатньо досліджену площину проблеми судової практики у справах щодо домашнього насильства. Саме у виборі напрямку наукового дослідження значною мірою реалізується принципова новизна авторського підходу до вирішення проблем розслідування домашнього насильства в Україні.

З огляду на викладене, дисертаційне дослідження Т.В. Іщенко представляється вельми актуальним, оскільки воно присвячене важливій правовій проблемі, в ньому вдало поєднано теоретичні та практичні аспекти, належну розробку отримали як сутнісні ідеї, так і конкретні механізми їх втілення. Наявний потенціал теми був вдало реалізований в представленій праці.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях.

Основні положення, висновки та практичні рекомендації, що містить дисертаційне дослідження, відображені у 10 наукових публікаціях, серед яких

чотири статті – у виданнях, що включені МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному юридичному виданні (Словаччина), п'ять – у збірниках тез наукових доповідей.

У першому розділі дисертації “Теоретичні основи дослідження та криміналістична характеристика домашнього насильства” досліджуються стан наукових досліджень проблеми розслідування домашнього насильства, способи вчинення, обстановка та слідова картина домашнього насильства а також криміналістичну характеристику особи злочинця та особи потерпілого від домашнього насильства. Дисертантка робить висновок, що з трьох форм домашнього насильства: психологічного, фізичного та економічного, найбільш розповсюдженими є психологічне та фізичне насильство. Практика свідчить, що основними способами підготовки до їх вчинення є: 1) підшукування знарядь, предметів, які можуть бути використанні для здійснення погроз застосування будь-якої з форм домашнього насильства, або ж безпосереднього вчинення фізичного насильства; 2) створення сприятливої для винного обстановки вчинення домашнього насильства; 3) вживання алкогольних або наркотичних засобів.

Аналіз виконаних наукових робіт дозволяє стверджувати, що усі дослідники інституту судових рішень в різних галузях процесуального права намагаються: 1) запропонувати авторське розуміння поняття „судове рішення” як: галузевого інституту, складової частини процесу, акту правосуддя, процесуального документу, результату державного примусу, акту-документу, форми судового акту, тощо; а різновиди судових рішень: вироків, ухвал, постанов – як рішень суду про результат судового розгляду; 2) охарактеризувати ознаки судового рішення у широкому (законність, обґрунтованість, справедливість, аргументованість, оперативність, безумовність, грамотність, вичерпність, істинність, культурність, тощо) чи вузькому аспекті (законність, обґрунтованість); 3) показати порядок прийняття судового рішення та набрання ним законної сили.

Найтиповіші способи вчинення фізичного насильства є: штовхання, нанесення ударів руками і ногами, шарпання за одяг, заподіяння тілесних ушкоджень, намагання вчинити бійку, нанесення ударів предметами, стусани, хапання за руки, тягання за волосся, душіння за шию, кидання у потерпілого предметами, а економічного насильства: позбавлення особи їжі; позбавлення можливості користуватися належним особі житлом внаслідок примушування залишити помешкання чи його частини або недопущення до нього; позбавлення можливості користуватися належним особі житлом внаслідок пошкодження майна, що унеможливило перебування в ньому; псування майна; заволодіння побутовою технікою потерпілої особи; заволодіння комп'ютерною технікою потерпілої особи; вимагання коштів на придбання алкогольних напоїв; вимагання придбання тютюнових виробів; схиляння особи внести грошові кошти в рахунок оплати штрафу; заволодіння грошовими коштами або майном особи без її згоди; безоплатне користування комунальними послугами; примушування забезпечувати житлом та харчуванням; вживання продуктів харчування, що були придбані за кошти потерпілої особи; пошкодження лікарських засобів особи, яка їх придбала за власні кошти.

Встановлено, що домашнє насильство переважно вчиняється за місцем спільного проживання кривдника та потерпілого / за місцем проживання кривдника. Найбільш поширеним часом вчинення домашнього насильства є день (12-18 год.) та вечір (18-22 год.). Аналіз слідової картини домашнього насильства свідчить, що для цього кримінального правопорушення характерні матеріальні, ідеальні та цифрові сліди.

Важливим є той факт аналізу особи злочинця, який показує, що базовими для домашнього насильства є три групи її властивостей та станів: біологічні, соціальні і психологічні. На основі цього визначено загальну характеристику особи злочинця, яка вчиняє домашнє насильство. Встановлено, що це, переважно, чоловіки, повнолітні, які мають повну загальну середню освіту, не працюють, офіційно неодружені, схильні до зловживання спиртними напоями, мали попередній досвід протиправної діяльності і раніше притягувалися до

кримінальної та адміністративної відповідальності. Також особливої уваги заслуговує той факт, що найчастіше страждають від домашнього насильства жінки та повнолітні особи: матері (30,4 %); співмешканки (24,4 %); дружини (17,2 %); колишні дружини (13,7 %); рідко – батько, сестри – по 3,6 %; колишні співмешканки – 2 %; бабусі – 1,9 %; доньки – 1,7 %; сини – 1,1 %; цивільні тещі, падчерки – по 0,7 %; тещі – 0,6 %; брати, вітчими, невістки, пасинки, співмешканці – по 0,3 %; діди, зяті, опікуни, онучки, тітки, чоловіки, цивільні свекрухи, колишні тещі, інші члени сім'ї – по 0,1 %.

У другому розділі дисертації “Початковий та наступний етапи розслідування домашнього насильства” проведено аналіз початку досудового розслідування домашнього насильства, обставин, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства, а також досліджено типові слідчі ситуації та версії під час розслідування домашнього насильства.

Встановлено, що досудове розслідування за ст. 126-1 КК України має розпочинатися за наявності щонайменше двох попередніх фактів домашнього насильства, за які особу притягнуто до юридичної відповідальності (адміністративної та/або кримінальної) та останнього випадку, за яким особу не було притягнуто до відповідальності. Разом з тим, на нашу думку досить вдалим є думка автора вказати на можливість розширення приводів для початку досудового розслідування домашнього насильства та за рахунок того, що окрім заяви потерпілого було б доцільно додати такі джерела інформації як заява / повідомлення родичів постраждалої особи або ж повідомлення органів та установ, яким стало відомо про систематичне вчинення домашнього насильства.

Обставини, що підлягають встановленню під час розслідування домашнього насильства поділяються на три групи: 1) обставини, що пов'язані з подією кримінального правопорушення; 2) обставини, що пов'язані з особою підозрюваного та потерпілого; 3) інші обставини.

Також автор зазначає, що на наступному етапі розслідування, у стадії повідомлення особі про підозру, складаються три слідчі ситуації: 1) підозрюваний частково визнає свою вину; 2) підозрюваний не визнає свою вину; 3) підозрюваний повністю визнає свою вину. При розслідуванні домашнього насильства мають місце конфліктні слідчі ситуації, пов'язані з протидією розслідуванню.

Заслуговує на увагу дослідження у третьому розділі дисертації “Особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій та напрями удосконалення розслідування домашнього насильства”, узагальнення судової практики та анкетування слідчих Національної поліції України, які здійснювали розслідування кримінальних проваджень за ст. 126-1 КК України, відповідно до яких встановлено, що переважно проводилися такі слідчі (розшукові) дії: допит потерпілого, допит свідків, допит підозрюваного, одночасний допит, огляд місця події, судова експертиза, слідчий експеримент, освідчення потерпілого, освідчення підозрюваного, огляд речей, обшук.

Як зазначається в даному розділі, розслідування домашнього насильства має свої особливості, які пов'язані насамперед з родинними зв'язками учасників кримінального провадження. Це зумовлює специфіку тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій на різних етапах: допиту потерпілого, допиту свідків, допиту підозрюваного, огляду місця події, слідчого експерименту, призначення судових експертиз. Як наслідок зроблено висновки, що розслідування домашнього насильства має свої особливості, які пов'язані насамперед з родинними зв'язками учасників кримінального провадження. Свідками домашнього насильства виступають: 1) близькі особи (родичі) та інші особи, які пов'язані спільним побутом (відповідно до ст. 3 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»); 2) друзі, знайомі; 3) сусіди. В окрему групу віднесено інші категорії свідків: 1) поліцейські; 2) медичні працівники; 3) представники органів місцевого самоврядування; 4) соціальні працівники, психологи.

При скоєнні домашнього насильства найчастіше призначаються судово-медичні, судово-психіатричні та комплексні судові психолого-психіатричні експертизи. Оскільки працівниками слідчих підрозділів не завжди правильно оцінюються специфіка розслідування домашнього насильства, то і експертизи або взагалі не призначаються або не ті, які потрібні. З огляду на це, дисертант вважає за необхідне у всіх кримінальних провадженнях за фактом домашнього насильства призначати судово-психологічні експертизи для встановлення причинного зв'язку між вчиненими протиправними діями та наслідками для потерпілих, що є досить правильним на нашу думку.

Ми також цілком розділяємо думку дисертантки, що профілактична діяльність слідчого невинновдано винесена за рамки чинного кримінального процесуального законодавства, і вважаємо за доцільне, зокрема на основі позитивного досвіду багатьох держав, відновлення положення щодо обов'язку слідчого виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень та вживати заходів щодо їх усунення, доповнивши тим самим КПК України відповідною нормою. Зазначене стосується насамперед домашнього насильства, зростання якого в українському суспільстві викликає занепокоєння та потребує вжиття заходів, спрямованих на його запобігання.

Значимість результатів дисертаційного дослідження.

Практичне значення дисертації відображено в актах впровадження здобувачки, зроблених нею пропозицій щодо відновлення в нормах кримінального процесуального законодавства положення щодо обов'язку слідчого виявляти причини та умови, що сприяли вчиненню кримінальних правопорушень, та вживати заходів для їх усунення, доповнивши Кримінальний процесуальний кодекс України відповідною нормою та практики процесуального забезпечення їх виконання, а саме:

1. законотворчій діяльності – для вдосконалення норм кримінального процесуального законодавства щодо початку кримінального провадження за ст. 126-1 КК України (лист від 09.07.2021 № 04-27/12-2021/226563);

2. у практичній діяльності – для організаційного, методичного, інформаційного забезпечення розслідування домашнього насильства (акт впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування ГУНП в Полтавській області від 25 січня 2021 р.);

3. у освітньому процесі – для написання підручників, навчальних посібників з навчальних дисциплін «Криміналістика» та «Кримінальний процес», а також під час викладання зазначених дисциплін у закладах вищої освіти (Акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 10 лютого 2021 р., довідка вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі» від 25 січня 2021 р. № 45-1/15).

Усе вищезазначене дозволяє зробити висновок, що дисертаційне дослідження Іщенко Т.В. виконане на високому теоретичному рівні, має значну наукову та практичну цінність. З огляду на актуальність та новизну отриманих результатів, оригінальність авторського підходу, результати дослідження сприятимуть розвитку наукових дискусій навколо ключових проблем розслідування домашнього насильства, появи альтернативних позицій, що в цілому збагачує науку.

Однак, виділимо ряд моментів, які представляються спірними та викликають зауваження:

1. В підрозділі 1.1. автором проаналізовано стан наукових досліджень проблеми розслідування домашнього насильства, та зокрема виокремлені роботи таких вчених як Б. М. Головкін, Л. В. Крижна, О. О. Фінько та ін. Далі в роботі дисертантка зазначає, що часто жертвами даного виду кримінального правопорушення є неповнолітні та малолітні – майже 1,5 % (ст. 63) а також, що у 10 % випадках злочини були скоєні в присутності неповнолітніх дітей (ст. 67). Виходячи з цього, вважаємо за

використання як джерела дослідження роботи Самченка М.Ю. “Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх”, яка б допомогла більш широко розкрити проблематику домашнього насильства щодо такої вразливої категорії, як неповнолітні.

2. В підрозділі 1.2. автор наголошує, що зарезультатами проведеного нами анкетування громадян 92,1 % опитуваних громадян вказали, що зазнали психологічного насильства; 63,7 % – фізичного, і 28,1 % – економічного. Однак, якщо брати сталу величину 100%, то можна зрозуміти, що значна частина опитаних громадян зазнавали одночасно двох і більше форм домашнього насильства, що на нашу думку дисертантці потрібно було зазначити окремо.

3. В підрозділі 2.2. автор зазначає: “для доказування систематичності домашнього насильства необхідно зібрати копії або ж оригінали наступних документів...” (ст. 98). Нижче наводиться перелік документів із 10 пунктів, які потрібно зібрати, але разом з тим не зазначається орган чи посадові особи, які будуть цим займатися.

4. Розділ 3.3. присвячений профілактичній діяльності під час розслідування домашнього насильства. Однак із тексту роботи залишається незрозумілим, які саме превентивні та профілактичні заходи пропонує дисертантка для унеможливлення в майбутньому вчинення домашнього насильства.

Проте слід відзначити, що наведені зауваження не зменшують наукової та практичної значимості даної дисертації і не знижують загальний високий рівень виконаної Т.В. Іщенко наукової праці. Дисертація є самостійно проведеним й завершеним дослідженням, що вирішує наукову задачу розслідування домашнього насильства. Теоретичні результати й наукові положення характеризуються єдністю змісту і свідчать про особистий внесок дисертантки у юридичну науку. Вдалий вибір і належне висвітлення у дослідженні проблемних питань, їх актуальність, змістовне співвідношення теоретичних викладів та прикладів, чіткість аргументації наукових висновків

та узагальнень свідчать про значний науковий рівень проведеного здобувачкою дослідження та його практичне значення.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому, оформлення.

Дисертаційне дослідження Іщенко Тетяни Володимирівни “Розслідування домашнього насильства” є актуальним, а сформульовані в ньому висновки достатньо аргументовані та логічно послідовні. Робота містить ознаки завершеності кваліфікаційної наукової праці, в якій викладено результати проведеного дослідження. Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих працях повністю відповідають вимогам МОН України.

Таким чином, за своєю актуальністю, рівнем наукового вирішення досліджених питань, практичним значенням отриманих висновків та пропозицій, їх науковою обґрунтованістю і достовірністю наукове дослідження Іщенко Тетяни Володимирівни відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2019 року № 283), Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії (зокрема, пунктам 10 та 11), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167 (у редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 року № 979), Вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (у редакції Наказу Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759).

Відповідно, Іщенко Тетяна Володимирівна заслуговує на присудження
їй ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081
«Право».

Офіційний опонент:

**Декан юридичного факультету
ПВНЗ “Європейський університет”
кандидат юридичних наук, доцент**

Петро КРАВЧУК

